

УДК 37.015.31-053.6]:[37.018.54:78+780.614.13]
DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2023-2-5>

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МУЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ-БАНДУРИСТІВ

Крижановська Тетяна Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-9072-5288
e-mail: kryzhanovska.tetyana@gmail.com

Янкевич Марія Ігорівна

магістрантка кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання
Рівненського державного гуманітарного університету
e-mail: mariyayankevuch@gmail.com

У статті досліджено методику реалізації педагогічного потенціалу бандурного виконавства у процесі музичного розвитку підлітків-бандуристів. Авторами уточнено зміст поняття «музичний розвиток учнів-бандуристів». В авторській інтерпретації музичний розвиток – це процес якісних змін, що відбуваються в музичному досвіді особистості, тобто в системі здобутих нею на практиці музичних компетенцій – здатностей самостійно використовувати засвоєні музичні знання та вміння.

З метою комплексного цілеспрямованого впливу у структурі розвитку учня-бандуриста виділено такі сфери: емоційну; слухового сприймання; ставлення; виконавську, а також пізнавальну. Структурування даної особистісної якості дозволить педагогу диференціювати завдання музичного розвитку особистості, зокрема й у напрямі збагачення емоційного досвіду, слухових вражень, музичних інтересів, а також знань, забезпечує цілісність розвивального процесу.

У центрі уваги дослідження – учні-бандуристи підліткового віку. Виділено низку провідних вікових психологічних передумов, що сприяють ефективності музичного розвитку підлітків, як-от: інтелектуалізація пізнавальних процесів, поява нових мотивів навчання, активізації потреби в самовираженні та самостійній творчості, інтенсифікація розвитку емоційної сфери, зокрема моральних, інтелектуальних і естетичних почуттів тощо.

На прикладі авторської практики доведено: у процесі навчання гри на бандурі підлітки отримують можливість доторкнутись до одного з найгероїчніших вітчизняних мистецтв – бандурництва. Доцільно підібрані методи педагогічного впливу, орієнтовані на музичний слух (слуховий аналіз музичної мови), інтелектуальну (пізнавальні бесіди), емоційну (незвична яскрава форма знайомства з музичними творами), ставлення (збагачення слухових музичних вражень, включення в оцінкову діяльність), практичну (різні види творчої діяльності) сфери, відповідаючи віковим потребам підлітка, сприяють його цілісному музичному розвитку.

Ключові слова: музичний розвиток, підліток, бандурне мистецтво.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF MUSICAL DEVELOPMENT OF TEENAGE BANDURISTS

Tetyana Kryzhanovska, Maria Yankevich

Rivne State University of the Humanities

The article examines the method of realizing the pedagogical potential of bandura performance in the process of musical development teenage bandurists. The authors clarified the meaning of the concept “musical development of students bandurists”. In the author’s interpretation, musical development is a process of qualitative changes that occur in the musical experience of an individual, that is, in the system of musical competences acquired in practice, the ability to use the acquired musical knowledge and skills independently.

In order to have a comprehensive and purposeful influence in the structure of the musical development of a student bandurist, the following spheres are highlighted: emotional; auditory perception; attitudinal; executive as well as cognitive. The structuring of this personal quality will allow the teacher to differentiate the task of musical development of the personality, in particular in the direction of enriching emotional

experience, auditory impressions, musical interests and knowledge, and ensures the integrity of the developmental process.

The focus of the study is on teenager students bandurists. A number of leading age-related psychological prerequisites contributing to the effectiveness of the musical development of teenagers are identified, in particular: intellectualization of cognitive processes, emergence of new learning motives, activation of the need for self-expression and independent creativity, intensification of the development of the emotional sphere, in particular moral, intellectual and aesthetic feelings, etc.

Using the example of the author's practice, it is proven: in the process of learning to play the bandura, teenagers get the opportunity to touch one of the most heroic domestic arts bandur art. Appropriately selected methods of pedagogical influence, focused on musical hearing (auditory analysis of musical language), intellectual (cognitive conversations), emotional (unusual bright form of acquaintance with musical works), attitudinal (enrichment of auditory musical impressions and inclusion in evaluation activities), practical (various types of creative activity) spheres, meeting the age needs of the teenager, contribute to his holistic musical development.

Key words: *musical development, teenager, bandur art.*

Постановка проблеми. «Метою школи завжди має бути виховання гармонійної особистості, а не спеціаліста», – стверджував А. Ейнштейн. Така гармонійність передбачає єдність освіченості, вихованості, загального розвитку індивідуума. Тому процес освіти традиційно виконує такі функції: навчальну, виховну, розвивальну. Остання передбачає розвивальний вплив на особистість як на цілісну психічну систему. Водночас залежно від предмета навчання акцентуються окремі складові частини, наприклад особистісний музичний розвиток.

У Концепції сучасної мистецької школи зазначено: «Сучасна мистецька школа – це заклад, де особистість має можливість розвинути мистецькі здібності, набути початкових професійних, у тому числі виконавських, компетентностей, естетичного досвіду та ціннісних орієнтацій через активну мистецьку діяльність» (Концепція сучасної мистецької освіти, 2017).

Зазначена мета реалізується в таких напрямках: 1) художньо-естетичному, що забезпечує розвиток творчих здібностей, обдарувань і набуття здобувачами практичних навичок, опанування знань у сфері вітчизняної та світової культури та мистецтва; 2) мистецькому, що забезпечує набуття здобувачами спеціальних мистецьких виконавських компетентностей у процесі активної мистецької діяльності (Положення про мистецьку школу, 2018). І в першому, і у другому випадках важливо, щоб сучасна музична школа стала середовищем музичного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень. Проблема музичного розвитку особистості – одна з актуальних у сучасній музичній педагогіці. У її різноаспектному дослідженні значну роль відіграли напрацювання науковців Г. Падалки, Печерської, О. Ростовського, О. Рудницької та інших. Сучасні дослідники важливими структурними компонентами музичного розвитку особистості виділяють: сенсорну (Н. Ветлугіна, Б. Теплов), інтелектуальну (В. Черкасов), емоційну (О. Олексюк, С. Якимчук), практичну (В. Смородський, Л. Фрідман)

сфери свідомості особистості. З огляду на те, що вчитель-кобзар, учитель-бандурист нині – досить поширене явище, становлять інтерес методичні аспекти використання бандурництва в освітньому процесі (К. Вержановський, Т. Орлова, Г. Паненко, У. Танасійчук та інші). Водночас педагогічні можливості бандурного мистецтва та шляхи їх ефективної реалізації з метою цілісного музичного розвитку учнів ДМШ і нині потребують науково-методичних досліджень.

Метою статті є виявлення педагогічного потенціалу бандурного виконавства та накреслення шляхів його ефективної реалізації у процесі музичного розвитку підлітків-бандуристів.

Виклад матеріалу. Підлітковий вік – один із найскладніших життєвих періодів особистості. Про це говорять назви, які дали йому психологи: «перехідний», «критичний», «протестний», «кризовий» (М. Заброцький, Р. Павелків, Н. Токарева, А. Шамне й інші). Так, Л. Виготський і Д. Ельконін виділяють 3 кризи (11-ти, 13-ти, 15-ти років), типові для цього часу (Токарева, Шамне, 2017). Дослідник Г. Крайг характеризує його як період «бурі й натиску», «тектонічних зрушень і розломів емоційних площин душі» (Крайг, 2000, с. 600–601).

Крилатий американський вислів говорить: «Мати-природа дає нам дванадцять років, щоб ми любили своїх дітей, перш ніж вони стануть підлітками». Водночас це час усвідомлення школярами ролі знань у майбутньому житті, активізації розвитку розумових здібностей, зростання діапазону й об'єму обізнаності, підвищення її значення у сприйманні, мисленні, уявленні, мовленні, увазі, пам'яті учнів, тобто відбувається інтелектуалізація цих процесів. За свідченням М. Заброцького, підлітків вирізняє підвищена пізнавальна активність, розширення обсягу знань, зміна якості мислення, зокрема формування активного, самостійного, творчого мислення (Заброцький, 2002, с. 84). На думку Ю. Іванової, поява нових мотивів навчання дозволяє підлітку поринати в самостійну творчість. Активізується потреба в

самовираженні, у спілкуванні з однолітками, а також у творчості, як способі вираження свого внутрішнього світу (Іванова).

Л. Подоляк вважає, що в підлітковому віці відбувається інтенсивний розвиток емоційної сфери, що характеризується надзвичайною рухливістю. Це час розквіту моральних, інтелектуальних і естетичних почуттів. Водночас спостерігається перехід від ситуативного переживання краси явищ природи, мистецтва до стійких естетичних почуттів. Позитивні переживання переважно пов'язані із самореалізацією (Подоляк, 2006, с. 99). На думку М. Заброцького, у підлітковому віці поступово відбувається перехід від ситуативного переживання краси явищ природи, музичних і літературних творів, творів живопису до стійких естетичних почуттів, які є наслідком систематичного виховання (Заброцький, 2002, с. 88). Поведінку підлітків виділяє активний розвиток вольових якостей – наполегливості, цілеспрямованості, уміння долати перешкоди та труднощі, які проявляються у процесі вирішення творчих завдань (Заброцький, 2002, с. 88).

Загалом підлітку властиві поступове формування навичок творчості в обраній сфері діяльності, відмова від наслідування та перехід до власної оригінальної творчості. У цьому віці відбувається фіксування, закріплення як особистісної характеристики дослідницької чи репродуктивної життєвої позиції дитини. Якщо перша передбачає досягнення високих результатів і на пізніших етапах життя, то друга – лімітує можливості творчого зростання особистості. Саме тому дуже важливим є позитивний педагогічний вплив на цілісний розвиток особистості підлітка. У нашому випадку йдеться про музичний розвиток дітей цього віку засобами бандурного виконавства.

З метою забезпечення цілеспрямованого ефективного педагогічного впливу визначимо зміст і структуру ключового поняття. Розвиток – «процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, с. 1235); «ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, с. 1235).

За свідченням Д. Кирнарської, інтегрування людини в нове соціальне середовище, набуття нею соціальних якостей переводить це поняття в особистісний аспект. Особистісний розвиток здійснюється в різних напрямках, залежно від провідних чинників впливу. Так, під впливом музичного мистецтва відбувається музичний розвиток особистості. Це розвиток здібностей, інтелекту, професійної слухової свідомості (Кирнарская, 2003, с. 287) музичного реципієнта. Водночас це результат формування особистості дитини у про-

цесі активної музичної діяльності (Кирнарская, 2003, с. 287). Науковець І. Газіна (Газіна, 2015, с. 8) виділяє 4 сфери музичного розвитку особистості, які ми інтерпретуємо нижче:

- емоційна сфера, її виразом є емоційні реакції – емоції, почуття, настрої тощо;
- сфера слухового сприймання, її виразом є музично-слухові відчуття, прояви музичного слуху, музичне сприймання;
- ставленнєва сфера, що передбачає вияв зацікавленість, потреб, цінностей, смаку, ідеалу;
- виконавська сфера, яка виражається в діях, уміннях, навичках (у діапазоні від наслідування до самостійної інтерпретації та творчості).

Уважаємо, що на музичний розвиток впливає також наявність системи музичних знань, які є основою пізнавальних процесів, а також проявів творчості, світогляду, смаку тощо.

Отже, у нашому розумінні музичний розвиток – це процес якісних змін, що відбуваються в музичному досвіді особистості, а також у її слуховій, емоційній, ставленнєвій і виконавській сферах. Розглянемо окремі методичні особливості здійснення музичного розвитку засобами бандурного мистецтва.

Бандурне виконавське мистецтво – унікальне явище світової музичної культури. Воно зародилось у далекому минулому як кобзарство в умовах багатомісячної запеклої боротьби українців за власну незалежність. Кобзар (від *кобза* – різновид бандури) – український народний мандрівний співець-музикант (часто сліпий), який виконував свої пісні та думи в супроводі кобзи (бандури) (Юцевич, 2003, с. 118). Кобзарі – справжні національні патріоти, носії козацьких ідей, стали творцями цілого народно-епічного пласта, куди увійшли думи, історичні пісні, балади тощо. Складно переоцінити виховний вплив кобзарства на українське населення, адже кобзарі були не лише пропагандистами, але і часто виконували функцію педагога, навчали учнів-бандуристів. Тому заняття у класі бандури мають величезний освітній потенціал, зокрема, музично-розвивальний, виховний. Проілюструємо окремі особливості педагогічного керування музичним розвитком підлітка-бандуриста.

Приклад 1. Знайомство з п'єсою «Великодні дзвони» В. Павліковського (3 клас). Орієнтуючись на вищенаведену структуру музичного розвитку особистості, виділяємо такі орієнтири впливу на учня:

- музичні знання, які має засвоїти учень у процесі роботи над п'єсою;
- слухові відчуття учня у процесі сприймання твору;
- особиста емоційна реакція учня;
- наявність інтересу до твору;
- виконавська, зокрема і творча, діяльність учня.

Перед прослуховуванням п'єси у виконанні вчителя спілкуємось з учнем на тему: «Величкі асоціації»; сприймаємо різні варіанти святкових дзвонів. Далі пропонуємо послухати п'єсу для бандури, написану під враженнями від цього величного християнського свята.

Аналізуємо індивідуальні емоційні реакції та слухові враження. Створюємо емоційний рядок, у якому відтворюються емоції, збуджені музичним образом: величності, урочистості, радості тощо. Говорячи про слухові враження, учень відзначає гострі співзвуччя, різкі акценти, контрасти. Так відбувається осмислення зображальних можливостей інструмента, адже основою п'єси є імітація звучання дзвонів, як великих, так і малих, що виявляється у специфічному ритмі, гострих акцентах, дисонансних співзвуччях. Завдяки синкопованому ритму, яскравим гармоніям, насиченій хроматизмами мелодії твір звучить по-сучасному, чим привертає увагу й інтерес як педагогів, так і учнів.

Зацікавлення та творчу активність викликають завдання з імпровізування на бандурі звучання дзвонів на основі провідного ритмічного малюнку п'єси; створення власного поетичного рядка до окремих мелодичних фраз твору; вступу, що виконується на елементарних музичних інструментах (трикутнику, монозвукових дзвониках, металофоні тощо); підбір поезій для декламування на тлі музичного твору тощо. Такі прийоми роботи, які комплексно впливають на різні складники музичного розвитку підлітка, стимулюють інтерес до музичного твору та бажання його успішного опанування.

Приклад 2. Пропонуємо для учня 5 класу твір у перекладі для бандури Л. Марич “Nothing Else Matters” («Усе інше неважливо»). Це популярна рок-балада легендарної американської треш-метал-групи «Металіка» (1991 р.). Автори: гітарист-вокаліст Джеймс Хетфілд і барабанщик Ларс Ульріх.

Перший етап – зацікавлення музичним твором. Емоційне виконання створює загальне уявлення про твір, його художній образ, тому перше програвання важливе у створенні атмосфери уроку.

Аналізуємо емоційні реакції та слухові враження. Основна тема композиції досить динамічна й емоційно насичена, її супроводжують розкладені акорди. Беручи до уваги індивідуальні можливості учня, пропонуємо вокальну імпровізацію («малювання голосом»), що базується на використанні регістру, тембру, динаміки, особливостей звукоутворення і звуковедення. Стежимо за вимовою слова-образу, наприклад: образ Ночі – тихе звучання в низькому регістрі (густий, темний тембр). Образ Сонця створюється іншими інтонаційними барвами – високий регістр, світлий тембр, яскраве звучання. У роботі над метроритмом використовуємо тактування, плескання, крокування, ритмічні фігури, танцювальні рухи, що зацікавлює учня. Він охоче порівнює оригінал з бандурним переказом. Отже, здійснюємо цілісний і водночас диференційований щодо завдань вплив на музичний розвиток учня-бандуриста.

Висновок. Узагальнимо вищесказане. Музичний розвиток особистості являє собою системний процес, який має свої доміанти в кожному віковому періоді, залежить від середовища, у якому він відбувається (дитяча музична школа, домашнє навчання, урок мистецтва тощо), прийомів, методів реалізації педагогічних завдань. У процесі навчання гри на бандурі підлітки отримують можливість доторкнутись до одного з найгероїчніших вітчизняних мистецтв – бандурництва. Доцільно підібрані методи педагогічного впливу, орієнтовані на музичний слух (слуховий аналіз музичної мови), інтелектуальну (пізнавальні бесіди), емоційну (незвична яскрава форма знайомства з музичними творами), ставленнєву (збагачення слухових музичних вражень, включення в оцінкову діяльність), практичну (різні види творчої діяльності) сфери, відповідаючи віковим потребам підлітка, сприяють його цілісному музичному розвитку.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо обґрунтування методики музичного розвитку учнів-бандуристів інших вікових категорій, а також окремих структурних складових частин обраної особистісної якості.

Література:

- Концепція сучасної мистецької школи. Наказ Міністерства культури України від 20 грудня 2017 р. № 1433. URL: https://dniprorada.gov.ua/upload/files/o_1diss5gtm15rak313gpqg01arq9n.docx (Дата звернення 31 січня 2023).
- Положення про мистецьку школу. Наказ Міністерства культури України від 9 серпня 2018 р. № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#text> (Дата звернення 31 січня 2023).
- Токарева Н., Шамне А. (2017). Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ. 548 с.
- Крайт Г. (2000). Психологія розвитку. 992 с.
- Заброцький М. (2002). Основи вікової психології. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 112 с.
- Іванова Ю. Мотивація як чинник успішного формування навчально-пізнавальної діяльності учнів. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/%D0%98%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf (Дата звернення 11 лютого 2023)
- Подольак Л. (2006). Основи вікової психології: навчальний посібник. Київ: Главник. 112 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови (2005). Уклад. і гол. ред. Т. Бусел. Київ: Ірпінь, Перун. 1728 с.

Кирнарская Д. (2003). Психология музыкальной деятельности. Теория та практика. М. 368 с.

Газина І. (2015). Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посібник для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта», вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків. Кам'янець-Подільський: Аксиома. 196 с.

Юцевич Ю. (2003). Музыка: словарь-справочник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 118 с.

References:

Kontseptsiiia suchasnoi mystetskoï shkoly. [The concept of a modern art school]. Nakaz ministerstva kultury Ukrainy vid 20 hrudnia 2017 r. № 1433. URL: https://dniprorada.gov.ua/upload/files/o_1diss5gtm15rakg313gpqg01arq9n.docx (Data zvernennia 31 sichnia 2023). [In Ukrainian].

Polozhennia pro mystetsku shkolu [Regulations on the art school] nakaz ministerstva kultury Ukrainy 9 serpnia 2018 roku № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#text> (Data zvernennia 31 sichnia 2023). [In Ukrainian].

Tokareva N., Shamne A. (2017). Vikova ta pedahohichna psykholohiia [Age and pedagogical psychology]: navch. posibnyk. Kyiv, 2017. 548 s. [In Ukrainian].

Kraih H. (2000). Psykholohiia razvytyia [Developmental psychology]. 992 s.

Zabrotskyi M. (2002). Osnovy vikovoi psykholohii. [Basics of age psychology]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 112 s. [In Ukrainian].

Ivanova Yu. Motyvatsiia yak chynnyk uspishnoho formuvannia navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv [Motivation as a factor in the successful formation of educational and cognitive activity of students]. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/%D0%98%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf. (Data zvernennia 11 liutoho 2023). [In Ukrainian].

Podoliak L. (2006). Osnovy vikovoi psykholohii [Basics of age psychology]: navch. posibnyk. Kyiv: Hlavnuk. 11 s. [In Ukrainian].

Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoï movy. [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Uklad. i hol. red. T. Busel. Kyiv: Irpin, Perun, 2005. 1728 s. S. 1235. [In Ukrainian].

Kyrnarskaia D. (2003). Psykholohiia muzykalnoi deiatelnosti. [Psychology of musical activity]. Teoriia y praktyka. М. 368 s.

Hazina I. (2015) Metodyka muzychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Methodology of musical education of preschool children]. Navch.-metod. posibnyk dlia studentiv napriamu pidhotovky "Doshkilna osvita", vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv ta batkiv. Kamianets-Podilskyi: Axioma. 196 s. [In Ukrainian].

Yutsevych Yu. (2003) Muzyka [Music]: slovnyk-dovidnyk. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 118 s. [In Ukrainian].